

GYIMESI EMESE

A Hársfa utca 1. lakói

Szendrey Júlia családjának terézvárosi otthona

Szendrey Júlia, aki tizenkét és tizenhat éves kora (1840–844) között Tänzer Lilla intézetének leány növendékeként élt Pesten, három évvel később, 1847 novemberében végérvényesen a város lakója lett.¹ Ezek után – a szabadságharc miatti kényszerű távolléteken kívül – folyamatosan ragaszkodott Pest-Budához mint lakóhelyhez. 1850 júliusában a számára kínálkozó csekély számú lehetőség közül azt választotta, amely nem a szatmári életstílushoz, a szülői házhoz vezetett vissza, hanem a városi, polgári és – mai szóval élve – értelmiségi életmóddal járt együtt: a pesti egyetem történész tanárával, Horvát Árpáddal kötendő házasságot. Az 1840-es évek elején kamaszlányságként, az évtized végén fiatalasszonyként, majd az 1850-es és 1860-as években családayaként és íróként megtapasztalt városélmény között azonban igen jelentős különbségek voltak. Ennek egyik fő oka az lehetett, hogy Pest-Buda népessége Szendrey Júlia első városi élményei és a halála között eltelt időszakban két és félszeresére nőtt. Míg 1840-ben 106 900 volt a rendes polgári népesség száma, addig ez 1869-re 270 476-ra, az összes jelenlevőt számolva 280 349-re növekedett.²

A városkép változásai is jelentősek voltak, egyre több és egyre nagyobb befogadóképességgel rendelkező, emeletes házak épültek. Pesten 1857-ben 4418 házat jegyeztek, 1870-ben már 5259-et.³ A többemeletes házak főként az 1870-es évektől terjedtek el, leginkább „a Belvárosban, a Lipótvárosban és a Terézvárosnak a mai Kiskörút felé

¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008, 340.

² Faragó Tamás szerint a következőképp változott a népességszám ebben az időszakban a rendes polgári népesség számát tekintve: 1840 – 106 900, 1851 – 156 506, 1857 – 186 945, 1869 – 270 476, míg az összes jelenlevőt illetően a következő két időpontban közöl adatokat: 1851 – 169 058, 1869 – 280 349. FARAGÓ Tamás, *A múlt és a számok: Pest-Buda és környéke népessége és társadalma a 18–20. században*, Bp., BFL, 2008 (Várostörténeti tanulmányok), 20. Budapest 1894-es Statisztikai Évkönyve szerint a következőképp alakultak az arányok a tényleges lakosságot illetően: 1841 – 107 240, 1845 – 121 901, 1851 – 178 062, 1857 – 187 981, 1870 – 280 349. THIRRING Gusztáv, *Budapest Székes Főváros Statisztikai Évkönyve*, Bp., Pesti Ny., 1896, I, 46. A népességnövekedés hullámainak kérdését illetően lásd még: KATUS László, *Budapest népességnövekedésének forrásai a 19. században = Polgárosodás Közép-Európában: Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*, szerk. SOMOGYI Éva, Bp., MTA Történelemtudományi Intézet, 1991, 20–33. VÖRÖS Károly, SPIRA György, *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*, IV, szerk. VÖRÖS Károly, Bp., Akadémiai, 1978.

³ VÖRÖS Károly, *Főváros születik = Uő, Hétköznapiak a polgári Magyarországon*, Bp., MTA Történelemtudományi Intézet, 1997 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok), 144.

eső részein”.⁴ Szendrey Júlia Petőfi Sándorral három helyen lakott 1847 és 1849 között: a Dohány utcai Schiller-házban, a Lövész (mai Királyi Pál) utcában, az egykori Kecskeméti kapu közelében, valamint a Kerepesi (ma Rákóczi) úti Marczibányi-házban, amely az 1840-es években főként színészek lakhelyeként volt ismert.⁵

A 19. századi ember városélményéről Richard Sennett írt részletes elemzést, különös tekintettel a párizsi viszonyokra. Ez a korszak azonban nemcsak a francia főváros, hanem Pest-Buda lakói számára is a grandiózus változások, építkezések, valamint az egymást gyorsan követő utcai látványosságok korszaka volt. Míg de Certeau elemzései középpontjában a város gyakran színházhoz hasonlított, látványként kitaruló tere („panorama-city”) és a város mozgáson, részvételen, tapasztalaton alapuló tere áll,⁶ Sennett a város és a testkép, valamint az utca és a színpad közötti kapcsolatot elemzi a közéleti szféra kontextusában.⁷ Noha ezek a szempontok a Budapest-szakirodalomban is megjelentek már, a 19. századi városlakók által használt terekre vonatkozó érzelmi reflexiókat illetően még mindig alap kutatások hiányoznak. Annak nyomait, hogy miként érzékelték, látták és használták a városi tereket az egykor itt élők, leginkább az egodokumentumoknak nevezett forrástípusokban lehet megtalálni. Jelen dolgozat nem a nagyvárosi nyilvánosság jellegzetes tereire, hanem a polgári lakáshasználat kérdéseire fókuszál, valamint a városban otthon kereső egyén stratégiáit elemzi.

Ahogy Gyáni Gábor hangsúlyozta a város privát és nyilvános tereit egyaránt elemző, *Az utca és a szalon* című könyvében, az otthon az identitás kulturális kódjaként volt kiemelten fontos a polgárság számára, amely ennek megformálásában talált rá „identitása szimbolikus és átélhető kifejezőeszközére”.⁸ Gyáni Gábor hipotézise – a polgári lakáskultúra kultúrkritikai megítélésével szemben –, hogy „az otthon, a lakás hétköznapi világa értékeket szimbolizál, melyekből a réteg tagjainak vágyaira és önmagáról vallott képére következethetünk”.⁹

A 19. századi polgári lakáskultúra jellegzetességeit leginkább lakásleltárokon alapuló elemzésekből ismerjük.¹⁰ A korabeli statisztikákból kirajzolódó társadalomkép

⁴ VÖRÖS, i. m., 144.

⁵ KERÉNYI, i. m., 340.

⁶ Michel DE CERTEAU, *Walking in the City = The Cultural Studies Reader*, szerk. Simon DURING, London–New York, Routledge, 1999, 93.

⁷ Richard SENNETT, *A közéleti ember bukása*, Bp., Helikon, 1998.

⁸ GYÁNI Gábor, *Az utca és a szalon: A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*, Bp., Új Mandátum, 1998, 151.

⁹ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 151.

¹⁰ BÁCSKAI Vera, *Egy jómódú pesti polgárcsalád lakásvizonyainak stációi*, Budapesti Negyed, 17(2009), 1. sz., 65–81; GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m.; HALMOS Károly, *Egy építész lakhelyei: Hild József építész és építőmester tárgyi környezete – fizetésektelelensége tükrében*, Budapesti Negyed, 17(2009), 1. sz., 82–90; HANÁK Péter, *Polgári lakáskultúra a századfordulón*, Bp., MTA Történelemtudományi Intézet, 1992; HORVÁTH Hilda, *A Janny és a Zlamál család otthonai és tárgyai: Polgári lakáskultúra a 19. század utolsó harmadában = Tanulmányok Budapest múltjából XXXIII*, szerk. B. VARGA Judit, Bp., Budapest Történeti Múzeum, 2007, 37–58; VIGH Annamária, *Egy polgárlakás Budapesten*

pontosítására, finomítására Szívós Erika a „zooming in” módszerét javasolja, amely léptékváltással jár együtt: a kutató a városrész egy adott utcájára, terére vagy egy-egy házra és annak lakóira közelít rá, egyfajta társadalomtörténeti mélyfúrást végez, a makrotörténeti megközelítésre és a mikrotörténeti módszerekre egyaránt támaszkodik.¹¹ A következő vizsgálat elsősorban a terézvárosi Hársfa utca 1. szám alatti házra és lakóira fókuszál, azt kutatva, hogy milyen gazdasági és kulturális jelentéssel bírt a Szendrey Júlia családjának tizennégy éven keresztül otthont adó lakhely az 1850-es és 1860-as években, milyen pozíciót töltött be a városban belül, és milyen jelentéseket hordozott otthonuk berendezése.

A Hársfa utca és környéke Terézváros külső részében

Szendrey Júlia 1850-ben már Horvát Árpád feleségeként a Lipót utcába költözött, amely a későbbi Váci utcának a Szarka és a Duna utca közötti szakaszát jelölte *Leopold Gasse* néven. Bár 1789-ig a teljes utcát így hívták a mai Várműház körülről az egykori Váci kapuig, az utóbbi lebontása után az utca északi részét *Waitzner Gasse*, azaz Váci utca néven kezdték nevezni a kapu emlékére, és csak az említett szakasz maradt *Leopold Gasse*.¹² Házasságuk első három évét itt töltötték. 1853-ban Szendrey Ignác megvásárolt számukra egy házat a Hársfa és a Király utca sarkán, amely akkor az 1-es számú telekhez tartozott. (Mai számozás szerint a Hársfa utca 54. helyén állt egykor ez a ház.) Bár napjainkban ez a terület Erzsébetvároshoz tartozik, az 1850-es, 1860-as években a Terézváros része volt, mivel Erzsébetváros csak 1882-ben jött létre, amikor Ferenc József engedélyezte, hogy a korábbi Terézvárosról levált VII. kerületet feleségéről nevezzék el. Így került a terézvárosi telekkönyvbe 1853. február 19-én az a bejegyzés, amely tanúsította, hogy a Hársfa utca 1-es számú ház Horvát Árpád és Szendrey Júlia tulajdona lett. 3100 pengő forintért vásárolták meg Zier Keresztélytól, aki egy verbászi születésű építőmester és háztulajdonos volt.¹³ 1842. augusztus 22 óta rendelkezett pesti polgárjoggal.¹⁴

A Hársfa utca több részből alakult ki. A Rákóczi út és a Dohány utca közötti szakaszt 1838-tól *Gabler Gasse* néven jelölték, míg a Dob utca és a Király utca közötti rész neve 1804-től *Linden Gasse* volt.¹⁵ Nevét onnan kapta, hogy a Dob és a Hársfa utca sarkán állt a *Zu den Vier Linden Haus*, vagyis a *Négy Hársfához* címzett ház.¹⁶

= Egy nagyváros születése: Tanulmányok Budapest múltjából XXVII, 1998 (Budapest Vároštörténeti Monográfiái, XXXVI), 77–83.

¹¹ Szívós Erika, *Az öröklött város: Városi tér, kultúra és emlékezet a 19–21. században*, Bp., BFL, 2014, 15.

¹² RÁDAY Mihály, *Budapesti utcanévek*, Bp., Corvina, 2013, 605.

¹³ Bővebben lásd: KOMÁRIK Dénes, *Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században: Pesti mesterek és mesterjelöltek*, *Építés – Építészettudomány*, 3(1971), 4. sz., 417.

¹⁴ Buda és Pest polgárai 1686–1848. A BFL adatbázisa: <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/17368/> (utolsó megtekintés: 2017. október 1.).

¹⁵ RÁDAY, *Budapesti utcanévek*, i. m., 275.

¹⁶ GUNDEL Imre, HARMATH Judit, *A vendéglátás emlékei*, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982.

Pest-Buda belterületének 1854-es várostérképén megfigyelhető, hogy a *Linden Gasse* és a *Königs Gasse* sarkának, vagyis annak a területnek a környezete, ahol Szendrey Júlia és Horvát Árpád háza állt, igen nagymértékben kertes részekkel és füves térségekkel övezett volt.¹⁷ A térképen egyrészt *Küchen Garten*, másrészt a *Lerchen Feld*, vagyis a Pacsirtamező terül el a környéken, ezeket pedig különböző típusú kertek ölelik körül: *Privat Garten*, *Wein Garten*, *Lust Garten*, *Garten-Gründe*, valamint *Friedhof* (temető). A ház tehát a sűrűn beépített utcák (a Király utca népessége kiemelkedően magas volt), és a teljesen beépítetlen, füves térségek metszéspontjánál, a későbbi Belső- és Külső-Terézváros határán helyezkedett el. Ez merőben új városélményt jelenthetett Szendrey Júlia számára, aki egészen addig a belváros közelében, kifejezetten városias környezetben élte mindennapjait Pest-Budán.¹⁸ Míg az egyik oldalról a vidékies hangulat, a sok zöld terület nyújthatott újdonságot, a másik irányban az örökké mozgalmas Király utca, amely a Pest város májának nevezett Terézváros¹⁹ legfontosabb, az Andrássy út megépítéséig a belváros és a Városliget közötti közlekedést biztosító útvonala volt.²⁰

Szendrey Ignác 1853-as házvásárlásának következtében az akkor háromtagú család (Szendrey Júlia, Horvát Árpád és első gyermekük, az 1851-ben született Horvát Attila) elköltözött az elegáns, belvárosi Lipót utcából az akkori Terézvárosnak a Városligethez közelebb eső részére. A Hársfa utca tizennégy esztendőn keresztül, 1867-ig, a szülők különköltözéséig alkotta a család mindennapi életének alapvető közegét. Itt született a kisebbik fiú, Árpád 1855-ben, a korán elhunyt Viola 1857-ben és Ilona 1859-ben.

Két részletes alaprajz maradt fenn a házról és közvetlen környezetéről, amelyekre 2012-ben, a Szendrey–Horvát család hagyatékát és hétköznapi íráshasználatát kutatva bukkantam rá.²¹ Az egyik pontosan jelöli a berendezési tárgyak helyét az egyes szobákban belül, míg a másik a kertben található különböző növényeket (fákat, virágokat) mutatja nagyobb részletességgel. Mindkét alaprajz jelzi, hogy a Horvát

¹⁷ Pest-Buda belterületének várostérképe, 1854.

<http://mapire.eu/en/map/budapest/?layers=osm%2C24&bbox=2120867.1712860446%2C6024139.54693994%2C2124130.076930968%2C6025422.255820851> (utolsó megtekintés: 2017. október 1.).

¹⁸ Első (Petőfivel és Jókaival közös) pesti lakása kiválasztása során kiemelt szempont volt a friss házások számára az, hogy Egressy lakhelyénél, a Nemzeti Színház közelében álló Marczibányi-háznál kintebb ne essen az albérlet, többek között ezért költöztek a Dohány és a Síp utca sarkára.

¹⁹ Hevesi Lajos pár évvel később, az 1870-es években így jellemezte ezt a városrészt: „A Terézváros, egy orvosdoktor barátom nézete szerint, Pestváros mája, mert a város testének eme részében készül az epe az egész lakosság számára. A Király utca pedig e máj nagy ütere, mely a vért hőmpolygeti belé, és pedig olyan vért, amelyet kéknak legjobb akarattal sem nevezhetni.” HEVESI Lajos, *Karcképek az ország városából*, jegyz. SALY Noémi, Bp., Kortárs, 2015, 60.

²⁰ *Adalékok a Külső Terézváros történetéhez*, szerk. VÉGVÁRY Annamária, Bp., Budapesti Városvédő Egyesület, 1998, 10.

²¹ GYIMESI Emese, „Mama meséit kiadják”: A nyilvános és a privát szféra összjátéka Szendrey Júlia irodalmi pályájában, OTDK-dolgozat, 2012. Kézirat.; GYIMESI Emese, „Mama meséit kiadják”: A nyilvános és a privát szféra összjátéka a Szendrey-Horvát család írásgyakorlatában, *Sic Itur ad Astra*, 64(2015), 117–136.

család háza mellett a „Kralovánszky féle ház” állt a Király utca felé eső részen, míg a másik oldalt a Hársfa utca határolta. A ház belsejében a következő szobák voltak az alaprajzok szerint: „Katonaszoba, Árnyékszék, Éléskamra, Konyha, Gyerek-szoba, Mama szobája, Apa szobája, Elő-szoba, Kis szoba, Folyosó”.²² A rajzok érdekessége, hogy az egyes helységek elnevezéséből („Mama szobája, Apa szobája” stb.) ítélve gyermekszempontból születtek, ugyanakkor a berendezési tárgyakat jelölő alaprajz egyik sarkában található szignóból („Készítette H. A. 869. 19/2.”) tudható, hogy az idősebb fiú, az 1869-ben a tizennyolcadik évét betöltő Horvát Attila készítette. Ebben az időpontban a Hársfa utcai otthon már a múlté volt, mivel 1867-ben a család felbomlott. Szendrey Júlia különköltözött férjétől a Zerge (ma Horánszky) utcába leányával, Ilonával, míg Horvát Árpád az Országúton (ma Károly körút) bérelt lakást a fiúkkal.²³ Szendrey Júlia méhrákban szenvedett, hosszú időn át tartó betegség után 1868. szeptember 6-án hunyt el. A lakberendezést bemutató alaprajz tehát a különköltözést és az édesanya halálát követő időszakban készült. A másik alaprajz, amely a „Mama kertjét” és a ház tágabb környezetét ábrázolja, szintén Horvát Attila műve, aki testvéreinek születési dátumát is feljegyezte a papírra: „Árpád, Viola, Ilonka születéshelye. Á. 855. Jul. 18. V. 857. Jul. 2. I. 859. Jul. 26.”²⁴ Ebben a kontextusban az egykori családi otthon berendezését és környezetét aprólékos pontossággal rögzítő alaprajzok készítésének háttérében erős érzelmi motiváció, a családi emlékezet megőrzésének vágya sejthető a kamasz fiú részéről.

Lakáskultúra egy értelmiségi családban – A Hársfa utcai ház berendezése

A Horvát Attila által készített alaprajzokat egyrészt speciális szempontból készült térképeknek, másrészt a hétköznapi írásgyakorlathoz szervesen kapcsolódó egodokumentumoknak tekintem. Bernard Lepetit módszertani javaslata a léptékváltással kapcsolatban a mikrotörténelem újragondolásával járt együtt. Lepetit – az olasz microstoriával ellentétben – nem tekintette kiemelt fontosságúnak a mikroszintet, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy minden ember különböző kontextusokban éli az életét, és a „dinamikus kartográfia” koncepciójával a vizsgálati léptékek ellenőrzött megsokszorozását, változatos térképek együttesének megrajzolását javasolta, amelyek különböző társadalmi terepeknek felelnek meg. Hangsúlyozta, hogy egy térkép megrajzolása a valóságról készült redukált modell létrehozását jelenti, amelyet egy adott dimenzió kiválasztása és a többi ábrázolásáról való lemondás előz meg.²⁵ A választást befolyásoló gondolati háttér meghatározó, mivel kijelöli azt a vonatkozási mezőt, amelyben

²² OSzK Kt. VII/ 141.

²³ OSzK Kt. VII/ 141.

²⁴ OSzK Kt. VII/ 141.

²⁵ LEPETIT Bernard, *Építészet, földrajz, történelem = Társadalomtörténet másképp: A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*, szerk. CZOCH Gábor, SONKOLY Gábor, Debrecen, Csokonai, 2000, 44.

az ábrázolandó tárgyat értelmezi.²⁶ A különböző nézőpontok eltérő méretarányú térképes ábrázolásokat igényelhetnek. Noha ez a megállapítás Lepetit tanulmányában a léptékváltásra, az adott kutatás szintjeinek megfelelő lépték helyes megválasztására vonatkozik, inspiratív lehet egy kamasz fiú által készített, privát használatra szánt lakásalaprajz értelmezése során is, ahol az áll a vizsgálat középpontjában, hogy a családi otthon és a városi környezet milyen reprezentációját mutatja meg az alaprajz.

Szendrey Júlia, Horvát Árpád, a ház egyik cselédje vagy a Hársfa utca egy másik lakója bizonyára egészen más térképet alkotott volna ugyanazon területről. Horvát Attila léptékválasztását a család által használt privát tér, valamint az azt közvetlenül határoló nyilvános tér bemutatására való törekvés határozta meg. Az egyik alaprajz a ház környezetét, a kert elrendezését, a szomszédos utcaszakasz és a füves térségek pozícióját, valamint az épületen belüli szobák funkcióját jelölte, a másik pedig a bútorok elrendezését is megmutatta a szobákon belül. A családi levelezésnek a házra vonatkozó részei pedig az egyes helyiségek használatának jellemzőit is sejtetik.

Az L alaprajzú épület kapuja a Hársfa utcáról nyílt. Aki belépett rajta, egy hosszú folyosóra jutott, ahonnan egy kis ajtón keresztül a kis szobába, az előszobába és a gyerekszobába lehetett belépni, majd egy forduló után következett egymás után a konyha, az éléskamra, az árnyékszék és a katonaszoba.²⁷ Az édesanya és az édesapa szobája is az előszobából nyílt. Kívül a kertben a kapunál indult egy gazdag növényzetből álló „felfutó”, amely a ház oldalát végigkísérte. Szendrey Júlia igencsak kedvelhette, mivel a ház legfőbb ékességének nevezte Petőfi Zoltánnak írott, 1863-as levelében. Bár a levél aggodalmának kifejezésével indult, amiért már régen nem kapott semmilyen tudósítást Zoltántól, épp a levélírás közben váratlan csínytevés történt, amelynek

²⁶ LEPETIT, i. m., 44.

²⁷ A katonaszoba fogalma elsősorban vidéki kontextusban jelenik meg mind a lakáskultúrával foglalkozó, mind a hadtörténeti szakirodalomban. (Pl.: GILYÉN Nándor, *A parasztház alaprajzi fejlődése és a lakáskultúra = Ház és ember*, szerk. CSERI Miklós, FÜZES Endre, Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1995 (A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve, 10), 5–18; MAKOS Lajos, *A jánosházi tornác és a katonaszoba*, Vasi Szemle, 2(1935), 5–6. sz., 376–380; SOLTÉSZ István, *El kell menni katonának: A falusi ember és a régi katonáskodás*, Bp., Zrínyi, 1981, 40–49.) Mivel a katonaság egy jelentős részét nem laktanyákban, hanem magánlakásokban szállásolták el, a 18. század elejétől kezdve fokozatosan kialakult a katonaszoba fenntartásának gyakorlata azokon a vidékeken, ahol a beszállásolás rendszeres volt. A Mária Terézia által 1751-ben kiadott Regulamentum Militare szabályozta, hogy mivel tartozik a szállásadó a katonának, és ezért milyen térítés jár a szállásadónak. Ez a szabályozás 1851-ig volt érvényben. Ekkor egy Ferenc József által kiadott császári rendelet megreformálta a rendszert, amely kisebb módosításokkal 1879-ig érvényben maradt. (Ezúton is köszönöm Tangl Balázs segítségét a katonaszoba kérdéskörével kapcsolatban.) Szendrey Júlia családja esetében nem maradt fel adat arra nézve, hogy valóban lakott-e az alaprajzon „katonaszoba” névvel jelölt helyiségben bármilyen katonai pozíciót betöltő személy. A gyermekek levelezése alapján azonban az sejthető, hogy cselédek használták ezt a szobát. Horvát Attila Petőfi Zoltánnak írott egyik 1865-ös levelében említi, hogy október 17-én éjjel betörték a lakásba, és a katonaszobából „Zsofinak 29 pftját és minden ruhaneműit elvitték”. Noha a Zsófi név nem szerepel máshol a levelezésben, arra többször utalnak, hogy milyen rövid ideig van egy-egy cseléd a háznál, ezért gyakran kell újat fogadni. Feltételezhető, hogy a rablás által megkárosult Zsófi cseléd-lányként használhatta a lakás „katonaszobáját”.

következtében a ház környezetére terelődött a szó. Horvát Attila és Árpád, az otthon tartózkodó két kisfiú édesanyjuk bosszúságára kidöntötte a korlátot a hozzá tartozó felfutóval együtt:

Elég bajt csinál nekem a két pajkos, rossz gyerek itthon; épen most döntötték le az egész korlátot a kaputól a csatorna mellett; ez az egyetlen szép volt az egész házban, ezt is elpusztították, mert ha a korlátot meg lehet is valahogy még támasztani, de annak a gyönyörű, gazdag felfutónak rajta vége lesz, mert az gyökereiből szakad ki, amint igazgatják.²⁸

Közvetlenül a felfutó és a csatorna mellett dombos részeket jelölt az alaprajz, valamint a „Mama kertje” elnevezésű területet, amelyet egy kicsi út vágott keresztbe. A dombos részek mögött nagy kiterjedésű füves térséget ábrázol a rajz, ahol egy nagy körtefa, három kis körtefa, zsálya, Istenfa, virágágy, őszi rózsza, viola és petúnia helyezkedett el. Ezeket túl orgonabokrokat, bodzákat és nagy szederfát jelöl a rajz. Ugyanakkor a „füves térség” felirat mellett található egy másik, apró betűs felirat: „1864-ig,” amely arra utalhat, hogy a terület ezen időpontig tartó állapotát ábrázolja a rajz. A két füves térségként jelölt terület között kút és csatorna található, a „Mama kertjével” pedig egy kislépcső kötötte össze az említett fákkal, virágokkal teli kertrészt. A családi kert elrendezésének ilyen részletességű ábrázolása is felhívja a figyelmet arra, hogy az alaprajz alapvetően a család által használt privát terekre összpontosított, a városi nyilvánosságot a Hársfa utcán kívül mindössze a másik oldalon húzódó Király utca képviselte, különös határhelyzetet eredményezve az örökké nyüzsgő, üzletekkel teli, szinte keleties hangulatú utca²⁹ és az ekkor még beépítetlen, de nagy ütemű fejlődésnek induló városrész határmezsgyéjén.

Horvát Árpád szobája az előszobából nyílt, ahol asztal és esernyőtartó volt. Emellett a kishálóban két szekrényt, egy pamlagot, egy asztalt, széket, kályhát és ágyat jelez az alaprajz. A gyerekszobát az előszobából lehetett megközelíteni. Ennek a közepén egy evőasztal volt, valamint ettől külön a „fiúk asztala”. A kályha mellett szennyesdob, ezt követően két ágy. Az ajtó mellett egy sárga almárium helyezkedett el. A gyerekszoba jelenléte és ilyen néven való nevezése nem kézenfekvő, mindennapos jelenség volt, mivel a későbbi évtizedek lakásleltáraiban is csak elvétve található példa külön gyerekszobára, még azokban az esetekben is, ahol a helyiségek nagy száma megengedte volna.³⁰ Még a következő század elején sem volt evidens a gyerekszoba jelenléte a polgári lakásokban. Nogáll Janka 1910-ben megjelent könyvében hangsúlyozta a gyermekszoba szükségességét, folytatva a Beniczky Irma tolmácsolásában 1878-ben megjelent Johann Steiner-kötet elvét, amely szerint káros, ha a lakás legjobb szobája szalonként funkcionál, és a reprezentatív bútorok háttérbe szorítják a gyermekek igényeit.³¹

²⁸ OSzK Kt. VII/ 234.

²⁹ *Adalékok a Külső Terézváros... i. m., 11.*

³⁰ GYÁNI, *Az utca és a szalon... i. m., 144.*

³¹ Idézi: SZÉCSI Noémi, GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*, Bp., Európa, 2015, 230.

Gyáni Gábor kutatásaiból arra lehet következtetni, hogy a gyermekek elhelyezése a polgári lakásokban kusza módon történhetett, a nagyobbak ágya akár az ebédlőbe vagy más helyiségbe is kerülhetett, míg a kisebbek gyakran szüleikkel alhattak a hálósobában.³² Ezzel szemben Szendrey Júlia és Horvát Árpád gyermekei számára különálló teret biztosított az említett gyerekszoba, amely nemcsak névleg volt az.³³ Az alaprajz mellett Horvát Attila és Petőfi Zoltán levelezése is bizonyítja, hogy a gyerekszoba olyan teret jelentett számukra, ahova alkalmanként teljesen különvonnulhattak a felnőttektől. Horvát Attila 1865 februárjában beszámol egy olyan esetről, amelynek egyik helyszíne a lakás gyerekszobája volt:

A mama elment színházba, mi pedig midőn Ilonka lefeküdt mi is bemachiroltunk a gyerekszobába. A mama csengetett de senki sem hallotta mivel a szakácsné a mamával volt mi pedig mindnyájan a nagyszobába voltunk. Végre a mama meguntván a sok csengetést az ablakon kopogott a szobaleány kiment és kinyitotta kaput már ekkor is elég haragos volt. Azonban az ördög vagy kicsoda volt a gyerekszoba ajtó becsukodott s a mama sokáig dörömbölt rajta mi azonban nem mertünk kimenni mert szentül hittük azt hogy RABLO jött. Végre én elszánom magam kimegyek... s ott mit érzek a rabló (ti. mama) jobbra balra püfföl. Scilicet mater valde irata fuit et me bene verberavit. Jaj Jaj Jaj!!!³⁴

A gyermekek ablakai nem az utcára, hanem a saját belső udvarukra, a kertjükben található felfutóra nyíltak. Az alaprajz szerint a ház összes ablaka erre a belső kertre vagy a Hársfa utcára nyílt, nem a Király utca irányába. A Hársfa utcára nyíló kilátással rendelkező szobák az édesanya és az édesapa birtokában voltak.

Az alaprajz azért is értékes forrás, mert nem csupán egy listát ad a házban található helyiségekről és berendezési tárgyairól, hanem ezek elhelyezkedését, a privát tereken belüli pozíciójukat is megmutatja. Kiderül belőle, hogy Szendrey Júlia szobája sarokszoba volt, amelynek a Hársfa utcára nyílt egy nagy ablaka. Ezelőtt virágtartó állt, valamint egy dívány, egy könyvszekrény, egy kanapé, egy etazser (fali könyvvállvány),³⁵ a szoba közepén egy asztal székekkel, a sarokban kályha, íróasztal és szintén az ablakhoz közel a polgári lakás legfontosabb eleme: a zongora.³⁶

A szoba másik fele az „alcoven” felé vezetett, amelyet nem választott el teljes fal a szoba többi részétől. Ebben a helyiségben a függönyös ágy mellett csak éjjeliszekrény volt. Bár emellett már a gyerekszoba következett, ezen az oldalon nem volt ajtó, így Szendrey Júlia csak az előszobán keresztül tudta megközelíteni a gyermekei szobáját.

³² GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 144.

³³ Részben hasonló példa a 19. század utolsó harmadából: Dr. Janny Gyula orvos családjának Koronaherczeg (ma Petőfi Sándor u., V. ker.) utcai, reprezentatív, polgári otthonában is külön szobát kaptak a fiúgyermekek, míg a leánygyermek számára a szülők hálósobájából különítették el egy külön szobarészt: HORVÁTH, *A Janny és a Zlamál család...*, i. m., 49.

³⁴ OSzK Kt. VII/138.

³⁵ GYÁNI GÁBOR, *Polgári otthon és enteriőr Budapesten = Polgári lakáskultúra...*, i. m., 46.

³⁶ A zongora státuszáról a polgári családok életében lásd: FÓNAGY Zoltán, *Kislány a zongoránál: A zene a középosztály magánéletében a 19. században*, Történelmi Szemle, 14(2013), 51. sz., 18–40.

Horvát Árpád szobájában a két ablak előtt állt egy nagy íróasztal, míg a falak mentén végig könyvszekrények húzódtak. A szoba bentebbi (a kisszobához és előszobához közelebb eső) részében volt egy ágy, mosdóasztal, székek és kisasztal, míg a szoba közepét egy faasztal foglalta el. Ebből a lakberendezésből nemcsak a családon belüli viszonyokra lehet következtetni, hanem a társadalmi konvencióktól különböző férfi- és a női szerep kialakítására, valamint a lakás egyes tereinek funkcióira, az otthon privát terének a nyilvános társas élethez fűződő viszonyára is. A korabeli polgári otthonok legfontosabb, a nyilvánosság számára készült tere, a társadalmi elvárásoknak való megfelelés és a markáns önreprezentáció látványos kifejezésére módot adó szalon ugyanis különálló térként hiányzott a házból. A korszak elvárásai szerint a zongorának mint státusszimbólumnak a szalonban volt a helye. Ez a norma hosszú időn keresztül meghatározta a polgári lakberendezést, ahogyan azt Wohl Janka 1882-ben *Az otthon* című könyvében is hangsúlyozta.³⁷ A Horvát család otthonában nem volt külön szalon, a zongora Szendrey Júlia szobájának Hársfa utcára nyíló részében jelent meg, amely látogatók fogadására is alkalmas, bizonyos mértékig szalonfunkcióval rendelkező tere képezett a szoba ablakhoz közeli szakaszából. Mégsem csupán ez határozta meg a berendezést, legalább ilyen hangsúlyos volt az íróasztal és a könyvszekrény jelenléte. Ez nem a nyilvánosságnak szólt, hanem a hétköznapi, privát lakáshasználathoz kötődött, az egyéni igényekhez igazodott: a házastárs mindkét tagja szellemi munkát végzett, és igényt tartott az ehhez szükséges privát térre és berendezési tárgyakra. A szobák berendezése a családon belüli emancipált viszonyokról tanúskodik mellett, hogy a szobák és életterek hangsúlyos elválasztása a házastársak közötti hűvös viszony jeleként is értelmezhető.

Hanák Péter elemzése szerint a polgári lakásban a magánélet, a reprezentáció és a szolgálati helyiségek szférája különíthető el, amelyben a polgári mentalitás és morál hármassága tükröződik: az ebédlőben, a gyerekszobában és a szalonban, valamint a személyzettel szemben a polgár más-más arca mutatkozik meg.³⁸ Szendrey Júlia és Horvát Árpád házában berendezésében kisebb hangsúly jutott a reprezentációra, annál inkább fontos az egyéni, szellemi munka számára biztosított tér. Feltűnő, hogy a gyakran „férfiszobának” nevezett „úriszoba”, amely a Gyáni Gábor által elemzett lakásleltárak tanúsága szerint a családfő dolgozószobájaként, ezzel együtt nemegyszer könyvtárként is funkcionált,³⁹ esetükben egyáltalán nem kizárólag a férj privilégiuma volt. Az íróasztal a hozzá tartozó székekkel, a könyvszekrény és a dívány, amely az úriszoba elmaradhatatlan kelléke volt a későbbi évtizedekben is,⁴⁰ nemcsak Horvát Árpád, hanem Szendrey Júlia szobájában is megtalálható volt. Ez azért is figyelemre méltó, mert a feleségnek sok más esetben nem állt rendelkezésére saját szoba, annak ellenére

³⁷ WOHL Janka, *Az otthon*, Bp., Athenaeum, 1882, 59.

³⁸ HANÁK Péter, *A polgári lakáskultúra szakaszai a XIX. században (1815–1914) = Történeti antropológia*, szerk. HOFFER Tamás, Bp., MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1984, 176.

³⁹ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 143.

⁴⁰ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 143.

sem, hogy az otthon ízléses berendezésének megteremtése női feladatnak számított.⁴¹ Az alkotáshoz szükséges berendezési tárgyak jelenléte Szendrey Júlia szobájában felhívja a figyelmet arra, hogy a család női tagja is elmélyült szellemi munkát, rendszeres publikációs tevékenységet folytat. Mindez nemcsak a szoba lakójának műveltségét jelzi, akinek a napi igényeihez tartozó kulturális gyakorlatai közé tartozott a rendszeres olvasás és írás, hanem azt is, hogy a korszakban szokatlan módon a nőnek külön szoba állt rendelkezésére, amelynek berendezése nem különbözött markánsan a férfi szobájától abban a tekintetben, hogy a dolgozószoba elemei mindkét helységben hangsúlyos szerepet töltöttek be. Szendrey Júlia szobaberendezésének egyik legfőbb jellegzetessége tehát az, hogy nem csupán egyfunkciós helyiségről volt szó. A szoba legbenső részében helyezkedett el a leginkább intim teret biztosító „alcoven”, itt volt a függönyös ágy, a szoba ezen pontja jelenthette a privát szférát lakója számára. A szoba ellentétes oldalán, az ablak előtt, „kirakatban” állt a zongora, a virágtartó, a dívány. A magánélet ellenpólusaként ez az utcafronti szobaresz a reprezentáció színtereként értelmezhető, ahogyan a tárgyak is erre utalnak. Középtájon állt az íróasztal, mintegy átmenetet képezve a szoba legrejtettebb, intim, belső része és a nyilvánosság számára is nyitott, ablakhoz közeli szakasz között. Ily módon a hálószoba, a dolgozószoba és a szalon funkciója egyesült Szendrey Júlia szobájának berendezésében, bár a helységen belül viszonylag jól körülhatárolhatóan kirajzolódtak a különböző funkcióval bíró terek határai. Ugyanakkor a feleség és a férj szobáját összehasonlítva az is feltűnő, hogy az előbbi tágasabb, és a szellemi munka fontosságát jelző íróasztal mellett számos olyan berendezési tárgy található benne, amely reprezentációra, vendégfogadásra is alkalmassá tette (például zongora, kanapé, etazser),⁴² míg az utóbbiból hiányoznak ezek a társasági, reprezentációs célokat szolgáló tárgyak, mivel szinte kizárólag a magányos munka szempontjai szerint lett berendezve. Ennek következtében Szendrey Júlia szobájának funkciója a szalonhoz, Horvát Árpádé pedig a dolgozószobához állt közelebb, annak ellenére, hogy ez egyik esetben sem volt kizárólagos.

A rózsahegyi nyaraló

A Hársfa utcai háznak a család életében betöltött szerepét tovább árnyalja az általuk rózsahegyinek nevezett rózsadombi nyaralóval való összehasonlítás, amelyet szintén Szendrey Ignác vásárolt. Mind Szendrey Júlia és Horvát Árpád, mind Szendrey Mária és Gyulai Pál többször töltött ott hosszabb időszakokat is, főként a nyári hónapokban. Szendrey Ignác 1862. augusztus 12-én írott leveléből tudható, hogy ekkor már a nyaraló berendezése is szépen alakult: „Rózsahegyét butorozgatom lassan lassan, beszereztem eddig: Kis asztalt 3 db. Ócskát. Sifont 2db. újjat. Sublódót 4 fiókot. 1 db. Ágyat. 2 ujat, 3 ócskát. Kanapét 4. Székeket különféleket 24 ujjat, 12 ócskát, 4 ócskát, de már többet

⁴¹ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 149.

⁴² Hanák Péter a biedermeier lakáskultúra jellegzetes reprezentációs kellékeként említi az etazsert a vitrin mellett: HANÁK Péter, *A Kert és a Műhely*, Bp., Balassi, 1999, 23.

nem szerzek addig, míg majd haza jövünk, 's a még legalább ez időre szükségteket ki nem calculálgatjuk.”⁴³ A ház felépítését is részletesen leírta: „Van az épületben a ház gondviselő külön lakásán kívül 6 szép szoba, 2 konyha, és 4 veranda. Van 16 db nagy Leánder, melyek most igen szépen virágoznak, – de apró virág, majd semmi, mind ki szárad, minthogy nem öntözték – van aztán mintegy 60 db nagyobb gyümölcsfa: alma – körte, barack – mandula, savanyú finom szeder – Kugl akácok, cserjék s.a.t. – s.a.t.”⁴⁴

Szendrey Ignác, aki gazdasági szakemberként és ispánként arisztokraták szolgálatában, a rendi társadalom keretei között élte le egész addigi életét, az 1850-es, de főként az 1860-as évektől Pest-Budán olyan életstílust alakított ki maga és családja számára, amely a következő évtizedek polgárságának felső rétegeit jellemezte. A levelek alapján a családtagok különösen élvezték a Rózsahegyen töltött időszakokat. „Reménylem, gondolatodban már valamelyik verandán, vagy fa alatt hűsölsz úgy-é?” – írta Szendrey fentebb idézett levelében kisebb leányának. Ugyanebben a levélben főként az egészséges hegyi levegőt hangsúlyozta: „Olly jó ott a levegő, hogy szinte hízik tőle az ember!!!”⁴⁵ A budai tartózkodásokat Szendrey Júlia is örömmel várta. 1865. április 24-én Mária gyermekeinek betegségéről tudósította Petőfi Zoltánt, amelynek következtében a család rózsahegyi nyaralásának vége szakadt. Mivel a gyermekek számárhurutban szenvedtek, amely gyógyításában nem használt az orvosi segítség, fennállt annak a veszélye, hogy akár hónapokig is eltart a betegség. Szendrey Júlia nem kockáztathatta saját gyermekei egészségét, bár a budai tartózkodásáról nagyon nehezebb esett lemondani: „Erre örültem egész télen, lestem, számítottam a heteket, napokat, hogy tömérdek házi bajaimból oda menekülhessek s ott Marikával, együtt, nyugalomban, békeségben élhessek, s ime! ez is meg lön tagadva tőlem, mert Ilona is megkaphatná tőlük, s ennek a veszélynek ki nem tenném őt a világ minden kincseért és gyönyöreireiért.”⁴⁶

Szendrey Júlia a következő évben, 1866 augusztusában már kevésbé lelkesen nyilatkozott Zoltánnak írt levelében a budai házról, amely a nyaraló funkciójára nézvést is árulkodó:

Pár napig a Rózsahegyen voltunk; de bizony nem kívánczom én oda lakni; nappal a sok vendég, éjjel pedig Erős, a házőrző kutya élvezhetlenné teszik előttem az ottani életet. Nappal az ember egy percig sem menekülhet az örökös társalgás fárasztó kötelességei elől, éjjel pedig a szememet se húnyhattam be Erős uramnak irtóztató, egeket verdeső, és idegeket rázkódtató ugatása miatt.⁴⁷

A rózsahegyi nyaraló tehát egyrészt a vidéki életstílust, másrészt az élénk társas életet jelentette a családtagok számára. Míg a Hársfa utcai házzal kapcsolatban a családi

⁴³ OSzK Kt. VII/165.

⁴⁴ OSzK Kt. VII/165.

⁴⁵ OSzK Kt. VII/165.

⁴⁶ OSzK Kt. VII/ 234.

⁴⁷ OSzK Kt. VII/ 234.

levelezés nem utal arra, hogy jelentős társas összejövetelek, nagyobb vendégségek helyszíne lett volna, a budai ház ilyen funkcióját több forrás is bizonyítja. Szendrey Júlia fentebb idézett levelén kívül gyermekeinek levelezésében is többször szerepel ilyen említés, amely azt mutatja, hogy a Rózsahegy családi ünnepek helyszínéként is funkcionált. Horvát Attila 1865 szeptemberében arról tudósított, hogy Szendrey Mária névnapjának ünneplését is ott tartották: „Marika névnapját nagy dárídóval ültük meg, volt vagy 10 darab vendég, s milyen volt az ebéd csupa krémek, pastétomokból állott, volt 2 üveg champagnei, 2 bor tokaji, s asztali bor.”⁴⁸ A budai házban tehát sokkal fontosabb szerephez jutott a családi reprezentáció, mint a pesti ingatlanban. A kikapcsolódás, pihenés, az ünnepek időszakai, valamint a jelentősebb vendégségek alkalmai szintén a Rózsahegyhez kötődtek, míg a Hársfa utca inkább a hétköznapi szintere volt.

Összegzés

A források több olyan kérdésre adhatnak választ, amelyek kihívást jelentenek a kortárs várostörténetírás és társadalomtörténet számára: ilyen például a 19. századi város polgári lakáskultúrájának kérdése, amelyről kevés információ áll a történészek rendelkezésére, mivel a lakásleltárak erre az időszakra vonatkozóan nem túl nagy mennyiségben fordulnak elő, és a lakásbelsők térbeli rendje sem rekonstruálható belőlük.⁴⁹ A Hársfa utcai ház alaprajzaiból kiindulva számos információ nyerhető mind a lakás berendezésére, mind az egykori Külső-Terézvárosra vonatkozóan. A Szendrey–Horvát család terézvárosi otthonának berendezésében nemcsak egy, hanem többféle típusú identitás is megnyilvánult. A lakásszerkezet a polgári identitáson túl igen erőteljes értelmiségi identitást fejezett ki. A más lakásokban igen nagy teret elfoglaló, a polgári család ön-reprezentációs tereként működő szalon helyett két olyan szobát tartalmazott, amely elsődlegesen a szellemi munka kényelmét szolgálta. Ezt a tényt még különlegesebbé teszi az, hogy a férfi és a nő szobájának berendezése nem különbözött markánsan, ugyanazok a bútorok illették meg a feleséget, mint a férjet. A korszakban általánosnak mondható, hogy a reprezentációs célokat szolgáló helyiségek elmaradhatatlanok a polgári lakásból, a szalon és az ebédlő a teljes berendezés értékének legalább a felét adta Gyáni Gábor mérése szerint.⁵⁰ Horváth Hilda is hangsúlyozta dr. Janny Gyula orvos polgári lakásaival kapcsolatban, hogy a középosztály számára „a lakás otthon funkciójánál fontosabb volt az a reprezentációs szerep, amely a külső elvárásoknak, íratlan szabályoknak tett eleget: a lakás státusszimbólum volt”.⁵¹ Ezzel szemben Szendrey Júlia és Horvát Árpád lakása nem a szokásos polgári reprezentációra helyezte a hangsúlyt, annál inkább fontos szerep jutott az individuális igények kielégítésének.

⁴⁸ OSzK Kt. VII/138.

⁴⁹ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 129–130.

⁵⁰ GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, i. m., 147.

⁵¹ HORVÁTH, *A Janny és a Zlamál család...*, i. m., 49.

Ennek köszönhetően a gyermekek is saját szobával rendelkeztek, ami az eddigi kutatók eredményeihez viszonyítva igen ritkának mondható. Edoardo Grendi „kivételesen normális (eccezionalmente normale)” koncepciója mentén, amely azt hangsúlyozza, hogy egy marginális eset, egy kivételes dokumentum rejtett valóságokat tárhat fel a kutató számára, a Horvát Attila alaprajzából kiolvasható családi lakáshasználat (a gyermekszoba megléte, a szalon hiánya, a nő és a férfi szobájának hasonlósága) olyan sajátos esetként interpretálható, amely több kutatási irányvonalban is árnyalja a korszakról kialakult képet. Felhívja a figyelmet arra, hogy a 19. század közepének, második felének polgári lakáskultúrája nem minden tekintetben követett egy egységes sémát, még a szalon sem volt feltétlenül elmaradhatatlan elem. Ugyanígy a gyermekekhez való viszonyulás vagy a férj és feleség lakáshasználata sem igazodott kizárólagosan egy elterjedt normához.

Az otthon berendezése az adott család világképének, értékrendjének, a férfi és a női szerepekről való gondolkodásmódjának, valamint a férj és a feleség közötti kapcsolat minőségének a függvénye volt. Szendrey Júlia és Horvát Árpád esetében a két külön, egymástól független szoba berendezését a konvencióktól mentes, egyéni gondolkodásmód, az önálló szakmai munkára való igény, valamint a házastársak közötti emancipált, ugyanakkor hűvös érzelmi viszony egyaránt indokolhatta. A szalon külön helyiségben való kialakításának hiányát pedig az is magyarázhatja, hogy a jelentősebb társasági élet, a baráti látogatások és vendégségek feltűnően hiányoztak a házaspár életéből, a tágabb értelemben vett családi összejövetelek és ünnepek pedig 1862-től kezdve a budai nyaraló terébe összpontosultak. A rózsahegy-i tartózkodások érzelmi szempontból is nagyobb hatást gyakoroltak a családtagokra, mint a hétköznapiakhoz tartozó Hársfa utca, feltehetően épp azért, mert nyaranta és családi ünnepek alkalmával tartózkodtak ott, így a különlegesség, a mindennapokból való kiszakadás színterét jelentette számukra.

Az, hogy a lakás beosztását, helyiségeinek berendezését, valamint a hozzá tartozó kertet és környékét a nagyobbik fiú, az alig tizenkilenc éves Horvát Attila által, az ő szempontjából készített alaprajzokról ismerjük, felveti azt a kérdést is, hogy milyen céllal készülhettek ezek a rajzok, amelyek merőben más forrástípust jelentenek, mint az építkezésekhez használt házalaprajzok. A tárgyak pusztán listáján túlmenően Horvát Attila egyéni nézőpontját mutatják meg a rajzok, amelyek meglepő részletességgel ábrázolják nemcsak a berendezési tárgyakat, hanem a „mama” kertjét alkotó növényvilágot is. A gyermek és az édesanya közötti szoros érzelmi kapocs hatása is érzékelhető az alaprajzokon, amelyek 1869-ben készültek, amikor a Hársfa utcai családi otthon már csak emlék volt. Ily módon feltételezhető, hogy a rajzolás egyik motivációja a nem sokkal korábban még teljes család itteni élettereinek és közös díszleteinek rögzítése volt, amely 1867-ben Szendrey Júlia különköltözésével, majd 1868-ban bekövetkezett halálával felbomlott. A gyermekkor, a családi élet emlékezetének megőrzésére való

vágy tehát a tárgyi és térbeli környezetet rögzítő alaprajzok készítésének egyik fontos összetevője lehetett.

A család pest-budai lakhelyeinek gazdasági jelentését leginkább a jelentős anyagi tőkével rendelkező Szendrey Ignác oldaláról lehet megérteni. Lakásvásárlásai alapján végiggondolható az egyes városrészek vonzereje és presztízse a városlakók szempontjából. Emellett kirajzolódik a kiváló üzleti érzékkel bíró gazdasági szakember ingatlanvásárlási stratégiája, aki nem azonnal a város legelegánsabb pontjain, hanem a fejlődéssel kecsegtető részein vett lakásokat, amelyek hosszú távon igen jó befektetésnek bizonyultak. Noha a Terézváros már az 1830-as években a legsűrűbben lakott pesti külvárosnak számított,⁵² a város azon pontjaihoz képest, ahol Szendrey Júlia korábban lakott, nem számíthatott igazán elegáns környéknek, és a belvárostól való távolsága is számottevő volt. A ház igen különböző jellegű terek metszéspontján helyezkedett el: egyfelől a még beépítetlen, zöld területek, másfelől a nyüzsgő, népes Király utca határolta. Szendrey Ignác választása idővel jónak bizonyult, a környék a további években ütemesen fejlődött. Az Andrássy út megépítéséig a Király utca megtartotta kiemelt szerepét, a Városliget is ezen az úton lehetett legegyszerűbben megközelíteni. Nem véletlen, hogy a családi levelezés alapján Szendrey Júlia és Horvát Árpád is oda vitte legtöbbet sétálni gyermekeit, a város parkjai közül ez esett legközelebb a házukhoz. A gyermekek levelezése alapján a további kutatás által egy olyan polgári család térhasználatának tipikus és atipikus jellemzői válhatnak érthetővé a gyermekek nézőpontjából, amely a korabeli város szellemi elitjéhez tartozott.

⁵² *Adalékok a Külső Terézváros... i. m., 10.*

